Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Velfærdssamfundets Bygninger

Bygningskulturens Dag 2008

Af Poul Sverrild

KULTURARVSSTYRELSEN

3 Forord
5 Indledning
9 Velfærdssamfundet
13 Idéer fra udlandet
17 Bolig- og byggepolitik
19 Industri og standarder
21 Planlægning
23 Decentralisering
25 Velstand
27 Arkitekten
33 Boliger
39 Børnepasning
41 Uddannelse
49 Butikker
51 Administration
53 Fritid
55 Pleje
59 Kultur
63 Fremtiden
69 Bevaring

Af kulturminister Brian Mikkelsen

Forord

Befrielsen, boligmanglen og betonbyggerierne. Tre fænomener i Danmarkshistorien, der fulgte lige efter hinanden, og som i høj grad satte rammerne for det velfærdssamfund, vi kender i dag.

I perioden 1950-80 blev opført ikke mindre end 1,5 millioner bygninger. Og det er vel de færreste, der ikke har været eller er i kontakt med bygninger fra denne tid. Selv blev jeg fx student fra Ballerup Gymnasium, der er et typisk byggeri fra perioden. Og mange bor i dag i huse, der blev opført for at komme boligmanglen til livs. Efterkrigstidens Danmark manglede 80.000 boliger. Derfor blev elementbyggeri i beton en af løsningerne.

Danmarks første højhuse, Bellahøj, i København fra begyndelsen af 1950'erne blev et billede på velfærd og moderne tider.

Men hvis jeg nævner ordet 'beton', vil mange sikkert straks sige ghetto. Det er egentligt uretfærdigt, da beton var et godt svar på boligmanglen. Den fortælling er mere eller mindre gået i glemmebogen. Der er selvfølgelig betonbyggerier, som vi i dag kan se, blev knap så velegnede til boliger eller institutioner, som man dengang forestillede sig.

Nu har mange af velfærdssamfundets bygninger nået en alder, der i princippet gør dem til kulturarv. Derfor melder spørgsmålet sig. Hvad skal ske med bygningerne i nærmeste fremtid? Skal de bevares, eller skal der slet og ret en bombe under, som det fx er gjort visse steder i bl.a. England og Tyskland, hvor betonhøjhuse er jævnet med jorden?

Med Bygningskulturens Dag er det Kulturarvsstyrelsens og mit ønske, at vi får en givtig debat om velfærdssamfundets bygninger. De fortæller om en periode i historien, som ændrede Danmark og danskerne drastisk.

God fornøjelse

Det er et godt udgangspunkt for en kvalificeret debat om fremtiden for disse bygninger, at så mange kender dem.

1,5 mio. bygninger på tre årtier / Planlagte byer, bygninger og landskaber / Arkitekter og ingeniører samarbejder om nye teknikker og materialer / Den glemte historie om bolignød

Indledning

Velfærdssamfundet har for længst rundet et skarpt hjørne, og mange af dets bygninger er kommet i reparationsalderen. Trods alderen er ideen om et velfærdssamfund livskraftig og stadig ombejlet i de politiske debatter og diskussioner.

Mindre ombejlet er derimod de velkendte bygninger, som velfærdssamfundet har efterladt sig overalt i Danmark. Ikke desto mindre skal diskussionen om bygningernes fremtid tages, da mange har passeret 50 års grænsen, som gør det muligt at frede. Store udgifter til vedligehold er også dukket op eller venter forude.

Bygningerne skød op i en periode, der må regnes for en af de mest produktive nogensinde, når det kommer til at opføre offentlige og private bygninger. Ikke færre end 1,5 millioner bygninger blev bygget i denne periode, 1950-1980.

Med det offentlige som central drivkraft begyndte velfærdssamfundet efter 1950 at manifestere sig med bygninger i det danske landskab, der blev en ny og anderledes ramme om danskernes liv.

Bygningerne rejste sig på bølgerne af befrielsens optimisme og skulle afhjælpe en truende boligmangel her og nu. Der skulle bygges meget, det skulle gå hurtigt, og det skulle være billigt. En ny alliance mellem arkitekter og ingeniører eksperimenterede fordomsfrit med nye materialer og nye teknikker, mens de klassiske håndværk og metoder blev skubbet længere og længere ud i kulissen. Beton fik en hovedrolle, og elementerne, modulernes og nye materialers fremmarch overtog byggepladsens traditionelle manuskript.

Velfærdssamfundet byggede boliger til den brede befolkning, hospitaler til den syge krop, centralskoler, gymnasier og universitetscentre til hovedet, alderdomshjem og plejehjem til de gamle, daginstitutioner til børnene, idrætsanlæg til den raske krop og huse til kulturudfoldelser. Fundamentet for de nye bygninger var industrisamfundet, dets måde at tænke på, og nøgleordet var planlægning af landskab, bygninger og byer i skemalagte detaljer.

Det industrielle udseende, de store skalaer og historier om problemer med flade tage og indeklima skygger over fortællingen om afskaffelse af bolignød.

Bellahøj er opført efter vinderforslag af arkitekterne Tage Nielsen og Mogens Irming.

Flere arkitekter har været med på byggeriet, der har ca. 1.300 små boliger med fællesanlæg, restaurant og butik.

De dårlige historier skygger også over fortællingen om udvikling af gode industriprodukter via byggesektoren, fortællingen om drømmen om et nyt, trygt samfund med plads til alle, som kan aflæses i bygninger og byplanerne.

Ligeså positiv en klang begrebet velfærd har for mange, ligeså negativt et omdømme har mange af velfærdssamfundets bygninger fået.

Bygningerne er stadig markante i byerne, og mange færdes i dem, arbejder i dem eller bor i dem. Bygningerne lader de færreste uberørte, og mange har stærke meninger om husene.

At så mange har et praktisk forhold til dem, er trods alt et godt udgangspunkt og en stor styrke for en kvalificeret debat om fremtiden for disse bygninger.

Kulturarvsstyrelsen viser i dette hæfte eksempler fra velfærdssamfundets mest effektive byggeperiode 1950-80 og fortæller historien om hvorfor og hvordan, bygningerne blev til.

Publikationen er også et oplæg til en række arrangementer på Bygningskulturens Dag 13.-14. september 2008, der sætter fokus på de omdiskuterede bygninger.

Rigshospitalet i København af Kay Boeck-Hansen og Jørgen Stærmose er opført i årene fra 1961-78.

Skjoldhøj Kollegiet (1973) af arkitekterne Friis og Moltke var et efterspurgt sted at bo.

Bredalsparken i Hvidovre med 1.500 lejemål er nærmest synonym med boligblokke fra efterkrigstiden.

Bygningerne fortæller om troen på planlægning som et redskab til at skabe et bedre liv for mange med nye muligheder for et trygt liv fra vugge til grav.

Velfærdssamfundet

Avedøre Stationsby er Hvidovres mest planlagte bebyggelse, projekteret i 1968 og opført fra 1973 til 1982 som fastlagt i Køge Bugt Planen.

'Jeg fik lyst til at komme så langt væk som overhovedet muligt fra mine barndomskvarterer. Når jeg nu endelig efter et kvart århundrede flytter hjemmefra. Så så jeg på dette her og blev mægtig fascineret af det: Ikke bare et nyt hus, men en helt ny by, en hel ny stribe byer!'

Ordene er Anders Bodelsens fra dobbeltromanen 'De gode tider - År for år' og er møntet på den store plan for Køge Bugt.

Bodelsen skrev bl.a. om, hvordan velfærdssamfundet og de nye tider påvirkede den enkeltes liv.

Hans fascination af velfærdssamfundets planlagte byer er overvældende: Forandring, skala og ubegrænset mulighed for at udfolde sig. Hvad mere kunne et ungt, energisk efterkrigsbarn ønske sig efter fem forbandede år med knaphed og knuste drømme?

Peter Bredsdorff (1913-1981), som sammen med Steen Eiler Rasmussen stod bag Fingerplanen (1948), vandt i 1965 en nordisk konkurrence om en ny bydel, Gullestrup, nord for Herning.

Planen for Gullestrup ved Herning, et område på 400 ha, omfatter boliger og landskaber.

Ungdom, begejstring og fremskridtstro var ingredienser i den udvikling, som drev velfærdssamfundet frem, indtil 1970'ernes oliekrise satte en dæmper på begejstringen.

Det blev en brat opvågning for mange boligejere, da energi pludselig blev en stor post på budgettet.

Planlægningen er et nøgleord til forståelse af velfærdssamfundet. Ved hjælp af planlægning skulle der gennemføres mere rationelle og hensigtsmæssige beslutninger, end fortiden havde givet mulighed for.

Lokalisering, funktion, skala og sammenhæng med de øvrige samfundsforhold blev planlagt nøje. Kombinationen af planlægning, rationalitet og funktionalitet sikrede en velfunderet og samtidig dynamisk udvikling.

Planlægningsindsatsen fokuserede på at opdele funktionerne. Arbejde, bolig og fritid hver for sig.

Frem mod 1970 opstod hele nye boligbyer med langt over 5.000 beboere uden produktionsarbejdspladser, og modsvarende erhvervsområder uden beboelser med langt over 10.000 arbejdspladser.

Det fuldt udfoldede industrielle velfærdslandskab, som det fx ses i Gullestrup ved Herning og Avedøre Stationsby, blev en ny landskabsform.

Det danske velfærdssamfund er i det 20. årh. tæt forbundet med den industrielle udvikling og bydannelse. Løsningen blev på bygningsområdet som for andre områder industrialisering. Med industrialiseringen på bygningsområdet bliver de 30 år mellem 1950 og 1980 også den periode,

Gullestrup har kirker, institutioner, skoler, kulturhuse og spisesteder, alt til livets ophold.

da velfærdssamfundets udvikling sætter de fleste og mest markante fysiske aftryk.

Omfanget af byggeri er voldsomt, og til forskel fra tidligere bygges også meget mere offentligt byggeri.

Velfærdssamfundets bygninger er også fortællingen om tidens demokratisering af muligheder for børnepasning, job, uddannelse, helbredelse, og sikring af alderdommen.

Den optimistiske tone i de første kapitler fra velfærdssamfundets historiebog ændres til en mere dyster tone, da den første oliekrise i midten af 1970'erne ramte Danmark. Forsyningssikkerhed skulle fremover med i planlægningen, når det handlede om energi til trafik og boligopvarmning.

Efter krigen byggede europæiske stater i et hidtil uset tempo. Nye boligblokke skød op, hvor gamle var bombet til støv og murbrokker.

Danmark mangler 80.000 boliger sidst i 1940'erne / Højhusene kommer / Statslån sætter gang i byggeriet i 1950'erne / Parcelhuset bliver folkeeje i 1960'erne

Idéer fra udlandet

Sverige var først med butikstorv. Hökarängen i Stockholm.

Efter krigen blev der især i Tyskland bygget nyt og meget. Ideerne fra fx DDR inspirerede nogle planlæggere herhjemme til den store skala i boligbyerne.

Ligesom Anders Bodelsen skriver begejstret om velfærdssamfundets muligheder, lader poeten Benny Andersen Svante længes mod det kernesunde folk i de lyse birkelunde på den anden side af Øresund. Danskernes drøm om velfærd har i lange perioder fundet næring i Sverige.

Det gjaldt også under besættelsen, da neutrale Sverige for fuldt blus kunne fortsætte udviklingen af velfærdssamfundet med nye institutioner og bygninger, mens Danmark blev sat i stå af krigen og måtte nøjes med at kigge misundeligt over Øresund.

Højhusene Milestedet (1956-58) i Rødovre og Brøndby kommuner er med til at gøre Vestegnen til et sted kendt for sine mange højhuse.

Velfærdssverige fik sit første integrerede butikstorv i et nybyggeri i 1941. Danmark måtte vente til slutningen af 1940'erne, da det første blev bygget i Esbjerg. Besættelsen havde begrænset mulighederne for at rejse ud og få international inspiration.

Appetitten var derfor enorm, da det efter befrielsen blev muligt at rejse ud i 'Den nye verden'. Inspirationen kom fra den angelsaksiske verden, hvor forstadsudviklingen og bilismen i USA viste vej. I England skulle byerne også fornyes og genopbygges efter de tyske bombardementer. Her blev fx havebyerne en boform, som arkitekter i Danmark lagde meget mærke til.

Europas byer var udbombede og efterkrigstidens byggedagsorden blev præget af, at det skulle gå hurtigt. Især i Tyskland gik det stærkt med genopbygningen.

I Danmark var byerne ikke ødelagte i nær samme grad, men afmatningen i boligbyggeriet under besættelsen sammenholdt med tilvandringen til byerne betød, at boligmarkedet efter krigen manglede omkring 80.000 boliger.

Men inspirationen kom også længere fra øst, hvor Sovjetunionen og andre østlande inspirerede nogle planlæggere og arkitekter med ideer om planlægning og kollektiv adfærd, der gik forud for individuelle hensyn. Ideer, der hang godt sammen med den rationalitet, som allerede var herskende i funktionalismen - også i dens danske udgave.

Men uanset om arkitekterne så mod øst eller vest, var der grobund for fascination af højhusbyggeri. Og det var især blokbyggerierne som masseproduceret standardprodukt, der kom borgerne til del over hele landet.

Med den fysiske planlægning fulgte en hidtil ukendt ensretning af udviklingsvilkårene over hele landet. Danmark blev slet og ret zoneopdelt. Den byspredning, som fulgte bolig-, institutions- og erhvervsbyggeri, skabte op gennem 1960'erne og 1970'erne det bylandskab, vi kender i dag.

En blanding af planlagt bybygning og mere selvgroet vækst med parcelhuse i forstæderne fremstår som velfærdssamfundets mest massive fysiske arv.

Med Bredalsparken i Hvidovre fik boligbyggeriet en standardhøjde for etager på 2,80 m.

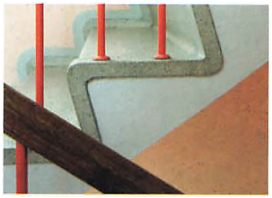

Alle lejligheder i Bredalsparken har soldrejede altaner, og området mellem blokkene er grønt.

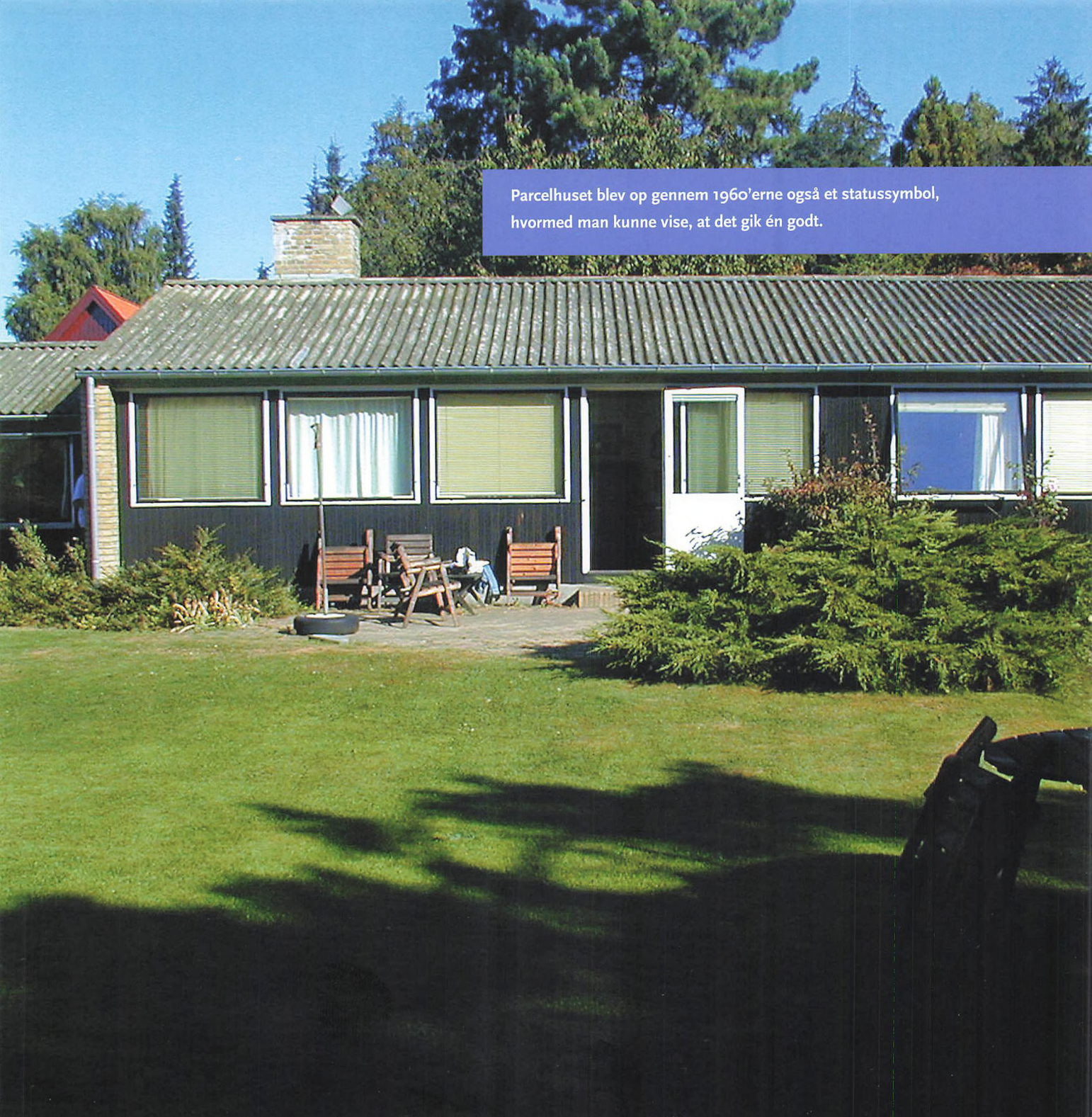

Parcelhuset blev op gennem 1960'erne også et statussymbol, hvormed man kunne vise, at det gik én godt.

Mangel på boliger, faglært arbejdskraft og knaphed på brændsel / Byggestøttelovene retter op på boligmanglen / Parcelhuset bliver populært, men kritiseres af fagfolk

Bolig- og byggepolitik

Drømmen om egen bolig blev med en hjælpende økonomisk håndsrækning fra velfærdssamfundets boligpolitik en realistisk mulighed.

Staten ydede en massiv indsats for at stimulere byggeriet, og dermed løse de problemer den store boligmangel efter 1945 kunne føre med sig.

Byggestøttelovene fra begyndelsen af 1950'erne gav ekstraordinært billige lånemuligheder, som kom både den almennyttige og den private sektor til gavn. Muligheden for at opføre små enfamiliehuse med statslån betød, at parcelhusmarkedet blev åbnet for bredere grupper af befolkningen.

Loven var også et styringsredskab, der kunne regulere omfanget af byggeriet, så økonomien ikke blev overophedet. Derfor blev byggestøttelovene også gradvist udfaset op gennem 1950'erne for helt at blive afskaffet for private bygherrer.

Efter de mange små statslånshuse havde dækket en del af boligmanglen, blev næste store tema i velfærdsudbygningen parcelhuset.

Parcelhuset var allerede i mellemkrigstiden et eftertrædt ønske, men først med øget velstand og ny teknologi kom der fart over feltet.

I mellemkrigstiden udgjorde parcelhuset også en ressource, fordi jorden blev dyrket, akkurat som den blev i kolonihaverne.

Med kvindernes indtog på arbejdsmarkedet og øget velstand blev bønner og blommer til blomster og buksbom i parcelhusets forhave.

Parcelhuset blev op gennem 1960'erne også et statussymbol, hvormed man kunne vise, at det gik én godt, at rammerne for familien og børnenes opvækst var velfungerende og trygge.

Men trods boligformens fantastiske popularitet i befolkningen var parcelhuset gennem hele perioden under angreb fra arkitekter og planlæggere. Kritikken lød - og lyder på - at parcelhuset beslaglægger for meget areal per bolig, gør trafikbetjening og anden offentlig service besværlig og fremmer privatbilismen unødigt.

Rækkehuse blev også en eftertragtet boligform. Her Agervang ved Klampenborgvej i Lyngby med 270 boliger opført (1949-57).

Lidt længere mod nord, i Hjortekær, et typisk parcelhus fra 1956 tegnet af Johan Kristensen.

Beton var overvejende brugt til produktionsbygninger, nu blev det ét af svarene på boligmanglen.

Løsninger på boligmangel er beton, standardisering, industrialisering / Byggeprocessen bliver kortere i kraft af præfabrikation / Faste mål på etagehøjder, vinduer og døre

Industri og standarder

Terazzo, skærver af marmor i poleret beton, blev et hyppigt anvendt materiale i højhusene.

Når så mange på samme tid ville realisere drømmen om egen bolig her og nu, var der hverken hænder nok eller tid nok til at vente på, at faglærte udførte deres byggehåndværk, som det var blevet udført i generationer.

Dertil kom den generelle mangelsituation ovenpå besættelsesårene og knaphed på brændsel til teglbrænding. Faktorer der var med til at accelerere den industrialisering af byggeriet, som er kendetegnende for velfærdssamfundet.

Selv om industrialismen havde øget tempoet for produktion af bl.a. cement og tegl, blev selve byggeriet stadig opført som altid med faglærte håndværkere.

Men med betonbyggeri og præfabrikation af større elementer kom også ny og mere rationelle arbejdsgange i byggeprocessen. Med nye og faste standarder for etagehøjder, vinduer og døre kom der nu ekstra hastighed på byggeriet af boliger, som var en stor mangel.

Det populære Skjoldhøj Kollegiet i Århus har faste standarder på alt fra rum, køkkener, borde, stole til lamper.

Velfærdssamfundets store historie er fortællingen om en planlægning, som ændrede landskabet markant på rekordtid

Planlægning

Standardiseringsprocessen i byggeriet lå i forlængelse af en stærk tiltro til planlægning som grundlag for samfundsudviklingen. Sammen med effektiviserings- og rationaliseringsudvikling, som var inspireret fra USA, blev disse principper introduceret til arbejdsmarkedet og i kernefamilien for bl.a. at få flere hænder til at sætte yderligere skub på udbygningen af velfærdssamfundet.

På boligområdet ændrede arkitekter ved vante funktioner. Ikke mindst var køkkenet udsat for interesse. Var det mon muligt at ændre denne kvindearbejdsplads, så den kom til at koste mindre tid?

Og hvorfor ikke supplere den individuelle bolig i højhuse og boligkomplekser med fælles faciliteter som beboerrestaurant, linnedservice og hushjælpsanvisning? Det kunne frigøre ressourcer i familien, så der blev mere tid til erhvervsarbejde.

Den fysiske planlægning var redskabet, som skulle styre udviklingen i byerne, hvor de fleste af velfærdssamfundets offentlige bygninger rejste sig, og trafikplaner skulle sikre effektiv transport af varer og mennesker, pendlingen mellem bolig og arbejde.

Den detaljerede planlægning dækkede hele landet og bestemte de vilkår, som fremtidig udvikling skulle udfolde sig indenfor. Det danske landskab ændrede sig markant og i et tempo, som ikke var set tidligere.

Men med de ændrede økonomiske vilkår skabt af bl.a oliekrisen i begyndelsen af 1970'erne, kom nye dagsordener til at udfordre den klassiske velfærdstænkning.

Udfordringen gjaldt også for velfærdssamfundets bygninger. Ensartet beton, rationalitet og masseproducerede by- og boligomgivelser var ikke længere så attraktive for befolkningen.

Dertil kom, at det industrielle udtryk, som mange huse og boligbyer fik, blev koblet sammen med dårlige historier om problemer med flade tage, brug af synlig beton i overfladerne eller fejlslagne eksperimenter med byggeteknikker. Et dårligt ry lagde sig omkring bygningerne.

På den måde er de positive fortællinger om udvikling af nye industriprodukter og afskaffelse af boligmangel også gledet mere eller mindre ud ad historien.

Avedøre Holme er inddæmmet (1966) og planlagt i detaljen med industri og energiforsyning.

Nye rådhuse skød op som tydeligt symbol på, at velfærdssamfundet var kommet til kommunen.

Sognerådsformanden siger farvel / 1.400 kommuner bliver til 271 kommuner / Antallet af regler og love øges / Antallet af nybyggede rådhuse vokser

Decentralisering

Brøndby Rådhus af Svenn Eske Kirstensen er opført i perioden 1957-75.

Velfærdssamfundets regelsæt voksede og stillede nye krav til forvaltning og administration. De gamle sognekommuner, som udenfor byerne skulle administrere de nye tider, var en hæmsko. Det blev oplevet som fortidigt, at kommunekontoret mange steder holdt til i dagligstuen hos sognerådsformanden.

Løsningen var en kommunalreform med større kommuner. I årene fra 1970 til 1974 blev knap 1.400 kommuner til 271, og 25 amter blev til 14. De nye kommuner og amter bragte specialister med nye fagligheder til udkantsområderne. Velfærdssamfundets viden blev fordelt over landet. De større kommuner var en forudsætning for udlægning af opgaver fra staten til kommunerne.

Nye administrationsbygninger blev et tydeligt symbol på, at velfærdssamfundet var kommet til kommunen. Men rådhusene og amtsgårdene udtrykte gennem deres arkitektur markant forskellige tilgange til den offentlige administration.

Nye rådhuse nedtonede det monumentale og blev nærmest hverdagsagtige som fx Brøndby Rådhus. Nogle steder anes inspiration fra eller et ønske om at ligne parcelhusverdenen. Det afspejler drømmen om velfærdssamfundets lige forhold mellem borger og embedsværk. Anderledes med amtsgårdene hvor borgerkontakten var begrænset. De signalerede ikke parcelhus og hjemlighed, men ofte en noget lukket autoritet.

Amtsgården i Vejle (1978) med kælenavnet 'Røde Orm' er tegnet af C.F. Møllers Tegnestue.

Drømmen om sommerhuset er på mange måder
en parallel historie til drømmen om parcelhuset.

Velstand

Visionen om et velfærdssamfund handlede om at sikre den brede befolkning gode, trygge livsvilkår. Det handlede om at sikre industrisamfundets arbejdere ordentlig løn, bolig og alderdom. Siden var visionen at sikre alle den samme mulighed for livskvalitet.

Velfærdssamfundets voldsomme velstandsstigning, som var bygget på industrialiseringen, gjorde den almindelige lønmodtager til en forbruger med mange nye valgmuligheder.

Den eksplosive indkomstudvikling var uden fortilfælde og fik en stor virkningen på boligområdet. De nye forbrugere ville have parcelhuse og sommerhuse.

Parcelhuset var et efterstræbt gode, og det blev da også nået af mange familier i kraft af ny velstand og ny byggeteknologi.

Når den ufaglærte i slutningen af 1960'erne kunne bo i eget hus og sende sine børn på gymnasiet, var det en tilstand lysår fra de sparsommelige 1950'ere.

Fortællingen om parcelhuset er fortællingen om, at drømmen om egen bolig gik i opfyldelse for mange danskere.

Parcelhuskvarterernes ekspansion og det stille liv i forstaden er periodens største boligmæssige succes. Parcelhuset og forstaden var populær. Udflytningen til de mange hurtigt opførte parcelhuskvarterer ændrede landskabet omkring byerne markant.

Og selv om fagfolk kritiserede og i lange perioder malede et mørkt billede af parcelhusområderne, fortsatte familierne med at realisere deres drøm om egen bolig med en lille have til.

Samtidig med parcelhuset vokser også drømmen om sommerhuset. Det er på mange måder en parallelhistorie til parcelhuset.

Selv om planlæggere roste fx Dansk Folkeferies anlæg, var de små sommerhusgrunde op gennem 1960'erne meget mere populære end den planlagte kollektive ferieform.

Dansk Folkeferies sommerhuse i Rødhus Klit i Nordjylland tegnet af Claus Bremer.

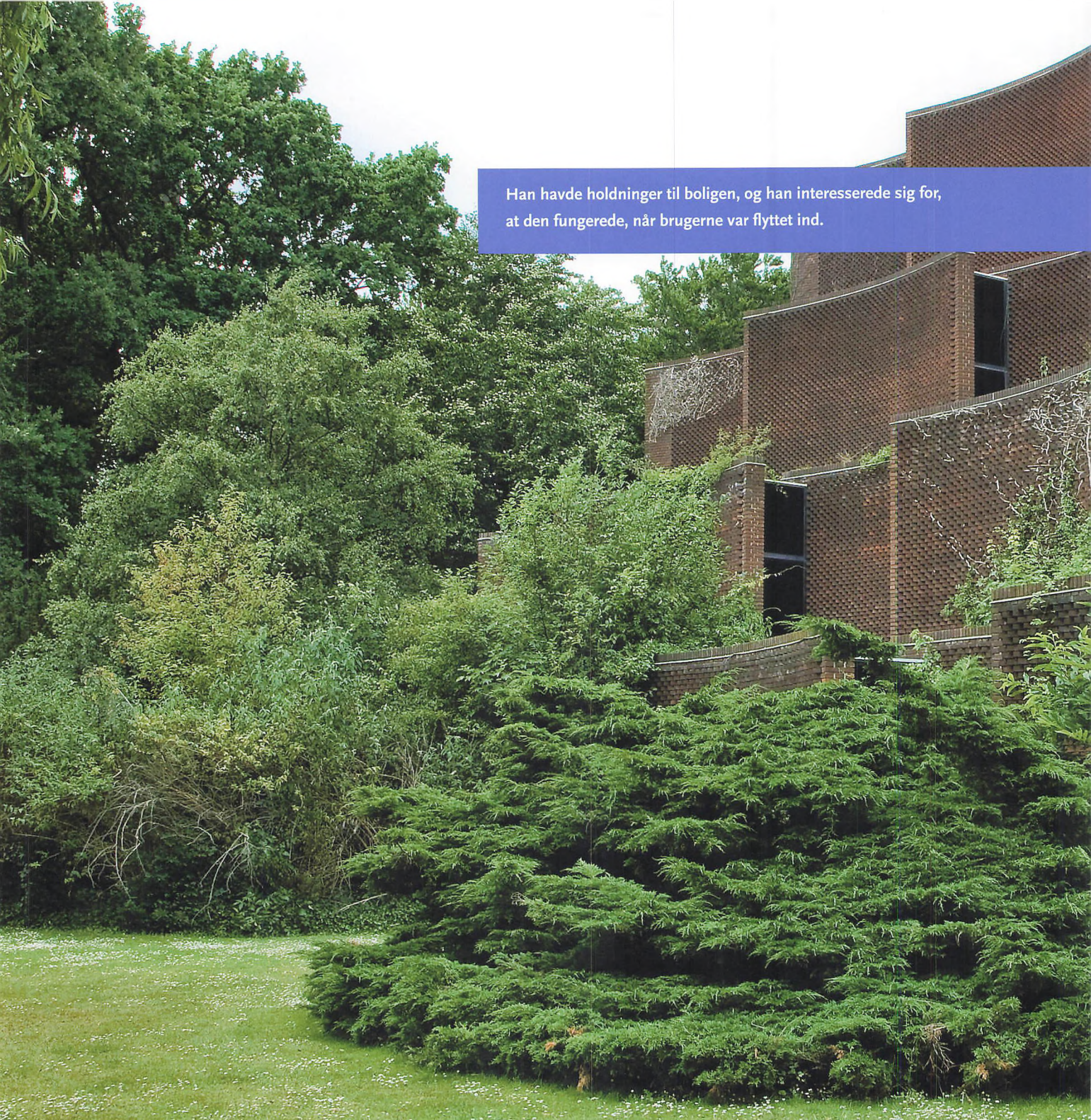

Han havde holdninger til boligen, og han interesserede sig for, at den fungerede, når brugerne var flyttet ind.

Svenn Eske Kristensen 1905-2000 / Tømrer, bygmester og arkitekt / Underviste ved Kunstakademiet / Kgl. Bygningsinspektør / Eckersberg-Medaillen, Akademiets pris for en indsats af høj kunstnerisk kvalitet

Arkitekten

Arkitekterne og ingeniørerne som formede velfærdssamfundets bygninger udgør en bred kreds og repræsenterer en bred vifte af fagligheder og holdninger. De rækker fra akademisk orienterede modernister over pragmatiske praktikere til rene teknikere. Helt i pagt med tidsånden bliver deres personlige indsats nedtonet, når det gælder omtalen af deres bygninger. Således undlader det almennyttige boligselskab Lejerbo - et af Danmarks store boligselskaber - i sit 40 års jubilæumsskrift at nævne én eneste af de arkitekter og ingeniører, som stod bag de 22.000 boliger, der ellers omtales.

Når arkitekt Svenn Eske Kristensen (1905-2000) vælges her, skyldes det, at han dels repræsenterer standens arbejde med tradition og fornyelse, dels har han virket gennem hele perioden, og desuden har han været over hele funktionspaletten fra boliger og institutioner til produktionsbygninger. Svenn Eske Kristensen markerede sig helt fremme i boligbyggeriets udvikling. Han havde markante holdninger til de krav, borgerne burde få opfyldt i deres boliger, og han interesserede sig dybt for, hvordan bygningerne fungerede, når brugerne var flyttet ind.

Afgørende for at pege på netop Svenn Eske Kristensen som eksponent for periodens bygningsmæssige hovedtræk er også hans rolle i industrialiseringen af boligbyggeriet.

I årtiet efter befrielsen arbejdede han ihærdigt på at udvikle metoder, som kunne frigøre byggeprocessen fra tidens generelle mangelsituation og mangel på brændsel samt byggeriets afhængighed af faglærte. Målet var at øge produktiviteten, så tidens store boligmangel kunne afhjælpes.

Svaret på mangelsituationen hed beton.

Gennem sin lange karriere arbejdede Svenn Eske Kristensen både i traditionelle og eksperimenterende materialer og former. Han blev trods sin lærergerning på Akademiet og sine markante budskaber om forholdet mellem arkitektur og industrialisering ikke en af arkitektfagets føreskikkelser. Dertil var hans opfattelse af faget for rettet mod den praktiske virkelighed. Det bragte ham derimod i samklang med det grundlæggende i velfærdssamfundet.

Svenn Eske Kristensen (1905-2000) var en af velfærdssamfundets mest produktive arkitekter.

Tapperiet til Carlsberg på Vesterfælledvej i København (1967/69) er kendt som 'De hængende haver'.

2.

'Bella-højhusene' i Brønshøj blev opført i første halvdel af 1950'erne, med fire almennyttige boligselskaber som bygherrer.

De 28 højhuse med ca. 1300 mindre boliger har fællesanlæg som fx butikker, børneinstitutioner og vaskeri.

Det grønne mellem husene er planlagt af landskabsarkitekt C.Th. Sørensen.

Svenn Eske Kristensens bygninger fortæller om et afsæt i håndværksmæssig faglighed parret med lyst til nyskabelse og rationalisering og en ulyst til at blive fastholdt i én æstetik.

Med byggeriet på Bellahøj i København var han blandt den lille håndfuld arkitekter, som fik lov til at markere de nye tiders ankomst med introduktionen af højhuset i Danmark.

Langt større betydning for byggeriets udvikling var dog hans arbejde med det rene elementbyggeri, selv om det ikke havde samme symbolværdi som et højhus. Desuden stod han bag indførelsen af den standardetagehøjde, som kom til at præge byggeriet i den følgende periode. Sammen med ingeniør P.E. Malmstrøm satte han den nye standard for industrialiseringen af boligbyggeriet.

I sit arbejde med standardiseringen og industrialiseringen var Svenn Eske Kristensen på forkant ikke blot med sine hjemlige kolleger, men også med det store udland. Sammen med ingeniør P.E. Malmstrøm udviklede han et system i 1952, der demonstrerede, at byggeriet var i stand til at fungere uden faglærte murere og uden at belaste med det energiforbrug, som traditionelt byggeri krævede. Her viste rækkehusbebyggelsen med det folkelige kælenavn 'Papegøjehusene' i Hvidovre virkelig, hvad industrialiseringen og standardisering betød.

På Frederiksberg står Svenn Eske Kristensen bag det store biograf-, kontor-, butiks- og boligbyggeri Rialto.

Det var et bestillingsarbejde udført for Boligministeriet, som var primus motor i udviklingen og markedsførte processen både nationalt og internationalt.

Arkitekterne Svenn Eske Kristensens og Thomas Havning har tegnet ministerialbygning på Slotsholmsgade, med kælenavnet 'Tjæreborg'.

Bygningen er beklædt med mørke natursten, deraf navnet. Flere ministerier har til huse i bygningen, der er totalrenoveret i 2006.

Men på samme tid demonstrerede Svenn Eske Kristensen i andre byggerier lyst og evne til at kombinere de nye montageelementer med klassiske håndværksopførte teglstensbyggerier som Bredalsparken i Hvidovre eller rådhuset i Brøndby.

Hovedparten af hans arbejder ligger geografisk i den bytype, som blev velfærdstatens karakteristiske: forstaden.

Svenn Eske Kristensens almennyttige boligprojekter har en human tilgang til industrialiseringsprocessen, der giver boligerne en skala og en form, som endnu holder i dag. I disse bygninger anes, hvilken vej udviklingen kunne være gået, hvis stadig ringere byggestøttelove, stigende fascination af stordrift og rationel industrialisering ikke havde fået overtaget.

'Vi byggede jo for børn, derfor de små enheder. Et hus måtte ikke være større end, at de skulle kunne finde hjem,' sagde Svenn Eske Kristensen i forbindelse med opførelsen af Bredalsparken i Hvidovre. Det vidner om en tankegang, som i overensstemmelse med værdigrundlaget bag velfærdssamfundet tog afsæt i livskvalitet. Det er den store fortælling fra velfærdssamfundet, som kan aflæses i Svenn Eske Kristensens bygningsarv til næste generationer.

Arkitekt Svenn Eske Kristensen var særdeles produktiv. Han tegnede næsten 8000 hjem til boligkomplekslejligheder, énfamiliehuse, rækkehuse, kollegier, pensionistboliger og dobbelthuse. Derudover tegnede han fritidshuse, administrationsbygninger, kirker, skoler, gymnasier, fabriks-, butiks- og kontorhuse.

Betonelementer i 60 cm. er grundbyggestenen i Svenn Eske Kristensens boligbyggeri på Strandmarksvej i Hvidovre.

Arkitekt Svenn Eske Kristensens eget sommerhus (1954) i Fårevejle har selvfølgelig kælenavnet 'Esken'.

Velfærdssamfundet fik overalt sine egne bygninger, som arkitektonisk giver udtryk for offentlig selvforståelse.

Boliger

Boligblokke i beton er et af de billeder, der først dukker op på nethinden, når talen er om velfærdssamfundets bygninger.

Og talen om disse er sjældent positiv, selv om det hele begyndte som en nødvendig indsats mod en akut og alvorlig bolignød.

De negative fortællinger, som i særlig grad har ramt de store planlagte strukturer, skal ændres og nytolkes, før vi kan få anerkendt bevaringsværdierne.

Anderledes med periodens tidlige byggerier, hvoraf flere allerede har ikonstatus, men som regel på baggrund af en ren arkitekturhistorisk vurdering. Københavns første højhuse som Arne Jacobsens SAS Hotel på Vesterbrogade eller Utzons Kingohuse i Helsingør er gode og kanoniserede eksempler; men de bør følges af udpegning af byggerier, som også rummer den nok så væsentlige teknologiske, sociale og demokratiske historie.

Fx opførtes gennem 1950'erne titusindvis af små statslånshuse. Nogle havde karakter af typehuse, men flertallet var individuelt opførte småhuse, som den brede befolkning stod bag. De repræsenterer en variant af den 'hjælp til selvhjælp'-metode, som allerede havde været i spil i 1890'erne.

Arkitekturhistorisk er der her længere mellem snapsene end socialhistorisk og bredt kulturhistorisk. En hustype som det ikke er let at forholde sig bevaringsmæssigt til, for de var allerede ved opførelsen af begrænset størrelse og er derfor som regel tilbyggede - oftest uden arkitekthjælp.

Statslånshusene afløstes glidende af typehusene, som under den stigende velstand øgede den brede befolknings mulighed for at få eget hus. Selv om de fleste borgere generelt udtrykker stor glæde ved boligformen, er typehusene blevet ramt af negative vurderinger ligesom de store almene boligplaner. Nedvurderingen skyldes ikke alene husene, men også, at de nogle steder kom til at udgøre ligeså store ens strukturer, som de planlagte almene byggerier.

Men samfundsfortællingen om øget velstand til de fleste og typehusets sejr er en væsentlig fortælling om tilblivelsen af det Danmark, vi kender i dag.

Høje Gladsaxe (1963-68) var forbilledet for senere boligbyer med institutioner, vaskerier, butikker, skoler, grønne områder mm. 2000 lejligheder i fem blokke bygget op af moduler.

Lykken findes i egen bolig. Typehus i Greve fra 1960'erne.

Sommerhuset som folkeeje var en fjern drøm i 1950'erne. Men i slutningen af 1960'erne blev det med den generelle lønfremgang en reel mulighed for mange. Ferieloven blev suppleret med lørdagsfri i slutningen af 1960'erne. Charterferien og sommerhuset kom inden for rækkevidde også for mange lejere i de almene byggerier.

Egen lejlighed og sommerhus blev almindeligt i midten af 1960'erne. Det, som i dag opleves som kystnære, men byfjerne parcelhuskvarterer, repræsenterer flere generationers drømme om at fastholde en tilknytning til det landlige og samtidig få en andel i det bedre borgerskabs livsform.

Ligesom parcelhusets drøm sejrede over den almene drøm om fællesskab, så sejrede det individuelle sommerhus over fællesskabsløsningen.

Velfærdssamfundets tænkning i behovsbestemte løsninger sikrede udviklingen af ungdomsboligområdet. Der blev skaffet rum til de mange, som ville benytte de nye muligheder for uddannelse.

I universitetsbyerne kom en ny generation af kollegier, hvor det kollektive var tænkt ind uden, at der blev givet køb på den enkeltes mulighed for at strukturere sin hverdag. Med de nye kollegier fik en stor del af ungdommen en fælles referenceramme på tværs af køn og uddannelsesretning.

Skjoldhøj Kollegiet i Brabrand ved Århus tegnet af arkitekterne Friis & Moltke og indviet i 1973 er et af de eksempler, der tydeligst viser velfærdssamfundets nye satsningsområde og værdier. Kollegierne var som helhed ubetingede succeser.

For de nævnte boligformer, som udviklede sig eksplosivt under velfærdssamfundets vækst, de små statslånshuse, de almene boliger i store planlagte bydele, typehusene i store planlagte forstadskvarterer, sommerhusene og kollegierne til de nye studerende, gælder det, at bevaringsværdierne først og fremmest ligger i fortællingen om de sociale, teknologiske og demokratiske ændringer, der kendetegner velfærdssamfundet mere end de arkitektoniske kvaliteter. Men begge skal med i den kommende diskussion om bevaring.

Statslånhus (1954) i Hvidovre af arkitekt Ramild-Jørgensen.

Der er plads til 1.000 studerende på Skjoldhøj Kollegiet (1970-73) i det vestlige Århus. Beboelsen har også butikker, bar, børnehave, vuggestue, aktivitetsrum mm.

Sommerhuset var tidligere for de få. I slutningen af 1960'erne blev det en reel mulighed for mange. A-sommertypehuset ligger ved Hjarbæk Fjord.

Albertslund Syd (1963-68) med 2.200 boliger fik konstateret betydelige byggeskader i slutningen af 1970'erne. Efterfølgende renovering ændrede facader, og gårdhusene har ikke længere fladt tag. Byggeriet fik statsstøtte og gav pga. 'tagsagen' anledning til ny lov om udbedring af byggeskader.

Otto Mønsteds Kollegium (1957) i København har siksakform, da ingen af de 307 værelser skulle have udsigt til Vestre Fængsel. Kollegiet er af tegnestuen Dominia.

Albertslund Syd blev udviklet op gennem 1960'erne. Flere forstæder omkring Roskildevej udviklede sig til meget store boligbyer.

Albertslund blev planlagt som en kommune med store bolig- og industriområder, hvor indbyggerne kunne arbejde og bo i samme kommune.

I 1964 flyttede de første beboere ind i Albertslund Syd med 986 gårdhuse og 552 lejligheder i rækkehuse. Byggeriet er lavt, ensartet, industrielt montagebyggeri.

Med ét blev børnepasning i stor stil et emne for det offentlige.

Børnepasning

Velfærdssamfundets velstandsstigning hang i vid udstrækning sammen med mobiliseringen af kvinderne til arbejdsmarkedet. Med ét blev børnepasning i stor stil et emne for det offentlige.

Asyler til enlige mødres eller andre mindrebemidledes børn blev fortid, og de store almennyttige boligprojekter indarbejdede allerede fra slutningen af 1940'erne børneinstitutioner til alle aldre. De skulle dække det forventede børnepasningsbehov i bebyggelserne.

Det er ofte smukke grundmurede institutioner, hvis arkitektur afspejler en opsplitning af barndommen i aldersintervaller og en æstetisk tilgang, som handler om at placere børnene i omgivelser, som er genkendelige i forhold til hjemmemiljøet.

Gennem perioden repræsenterer daginstitutioner samfundsudviklingen. Det handlede i høj grad om at opdrage børnene til kommende borgere i industrisamfundet, da velfærden blev tolket på barnets egne præmisser, og de indvendige rammer blev hjemliggjort. Tilsvarende begyndte helhedstænkningen omkring barnet at komme til udtryk gennem indretning af aldersintegrerede institutioner.

Selve bygningen ændrede sig i retning af industrialiseret seriebyggeri med klare signaler om børnepasning i udtrykket.

Børnehaven 'Regnbuen' (1963) i Lyngby er tegnet af Svenn Eske Kristensen

Adgang til uddannelse for alle var en højt prioriteret del af velfærdsprojektet med bl.a. centralskoler på landet.

Efter amerikansk inspiration bygges mange nye skoler med rum til gruppearbejde / Fra slutningen af 1950'erne bygges centralskoler / Gymnasieskolerne breder sig over hele landet / Universitetscentre i provinsen

Uddannelse

Velfærdssamfundets store historier er udover historien om byggeboomet også fortællingen om en omfattende indsats for at give så mange som muligt en meget bedre uddannelse.

Adgang til uddannelse er sammen med modernisering af uddannelsesinstitutionerne en meget betydningsfuld del af velfærdsprojektet.

Med etablering af centralskoler i landdistrikterne fra slutningen af 1950'erne bredtes et moderne undervisningssystem ud over hele landet. Goder som fx kunst, kultur og biblioteker, der tidligere var forbeholdt byboer fra de større byer, blev nu også tilgængelige over store dele af landet. Det gjaldt også for den vigtigste af dem alle, nemlig uddannelse.

Med det nye grundskolesystem, som blev indført med Folkeskoleloven af 1958, fik landbobørn fra begyndelsen af 1960'erne undervisning som bybørn. Det vil sige, at den traditionelle hver anden dags undervisning blev afskaffet for børn og unge på landet.

Der blev også adgang til faglokaler og specialiseret undervisning, så evner kunne mobiliseres på landet som i byen. Grundskolevæsenet tegnede et helt nyt Danmarkskort med centralskoler, der ofte blev placeret på en bar mark mellem en række landsbyer.

Det viste sig dog siden at være uheldigt for landsbyernes overlevelse, men skolerne øgede den uddannelsesmæssige og sociale mobilitet.

Eksperimenter med nye pædagogiske principper skulle underbygges af en særlig pædagogisk arkitektur. Med amerikansk inspiration indførtes i mange skolebyggerier små enheder, hvor klasseværelse, grupperum og grønnegård til hver enkelt klasse skulle bane vej for ny organisering af undervisningen. En af Danmarks første skoler med særlige rum til gruppearbejde var Munkegaardsskolen, Vangede i Gentofte.

Velfærdssamfundets mange nye grundskoler blev ét af de felter, hvor enestående arkitektur fik plads ved siden af de mange solide projekter, som i løbet af få år skulle dække behovet for opdaterede skolebygninger.

Munkegaardsskolen (1948-57) var en skoletype bygget til den nye pædagogik. 1.000 elever fik plads til gruppearbejde og atriumgårde i Arne Jacobsens fredede bygning.

I landområderne skød centralskolerne op. Toubroskolen (1961) i Norddjurs Kommune blev bygget med tilhørende lærerboliger.

I 1971 fik Nørre Gymnasium nye lokaler med udflytningen til Brønshøj-Husum. Gymnasiet, af Svenn Eske Kristensen, er et af Københavns største.

Med de nye bygninger fik gymnasiet også lokaler, der understøttede den fremsynede pædagogik.

Senere fulgte et relativt fintmasket net af gymnasier, som satte børn af ikke-privilegerede familier i stand til at tage studentereksamen, uden de behøvede at komme på kostskole eller bo på pensionat i købstaden.

Og de nye studenter fra begyndelsen af 1970'erne behøvede ikke længere at bosætte sig på kollegium eller pendle til én af landets tre største byer for at studere, da universitetscentrene dukkede op flere steder i provinsen.

Roskilde Katedral-skolen brød med fagklasserne.

Aalborg Universitets Center (AUC) blev indviet i 1974. Arkitekterne Dall & Lindhardtsen står bag byggeriet.

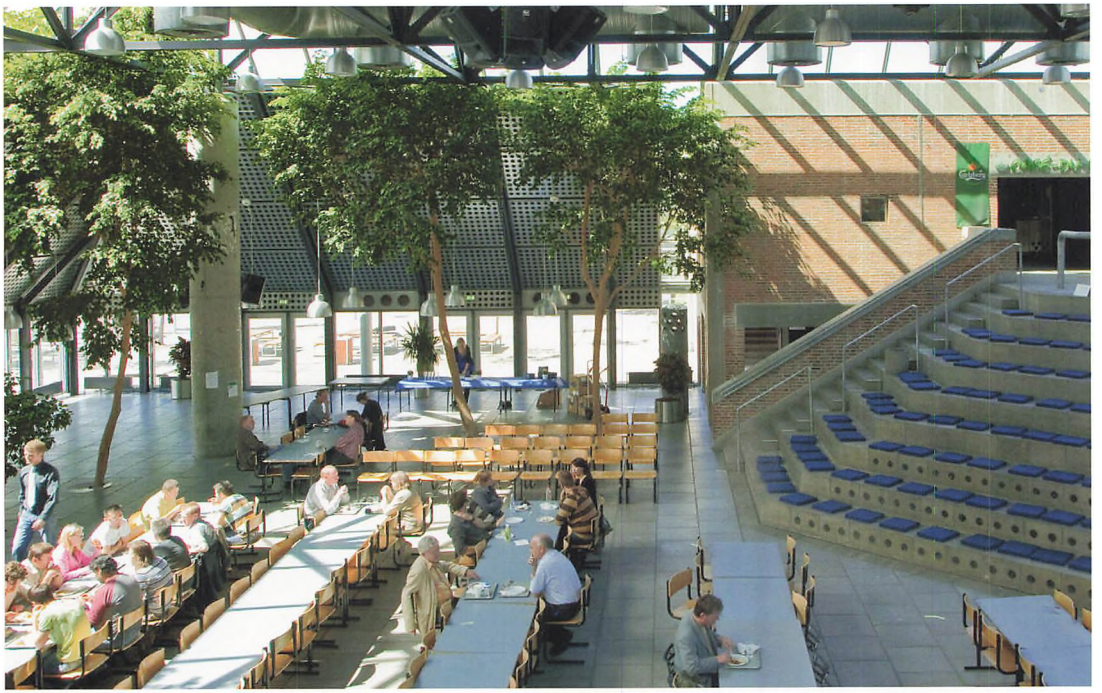

AUC skiftede i 1994 navn til Aalborg Universitet (AAU) og er stadig kendt for sin undervisningsform med projektarbejde i grupper.

Efter folkeskolerne fulgte gymnasierne som næste led i fødekæden, der skulle sikre velfærdssamfundets fortsatte udvikling. Hidtil havde de været et monopol for de lidt større byer.

Med afsæt i latinskolerne var gymnasierne gennem første halvdel af perioden fortsat et anliggende for samfundets mest privilegerede og børn af akademisk familie. Eksplosionen i antallet af gymnasieelever kom omkring 1970, hvor studenterne nærmede sig 10 pct. af en årgang.

Op gennem årtiet blev andelen yderligere fordoblet. Der blev bygget gymnasier i yderområder, hvor der ikke havde været studentertradition før.

Gymnasiebygningerne fik overvejende neutrale udtryk. Mange af de nye gymnasier fik yderligere et noget uhøjtideligt, lidt underspillet facadesprog, der signalerede opgør med autoriteterne, herunder nedtoning af værdien af den især klassiske uddannelsesform med tavleundervisning, som netop fandt sted inde i bygningerne.

Vallensbæk Statsskole er i dag blevet til voksenundervisnings-center VUC.

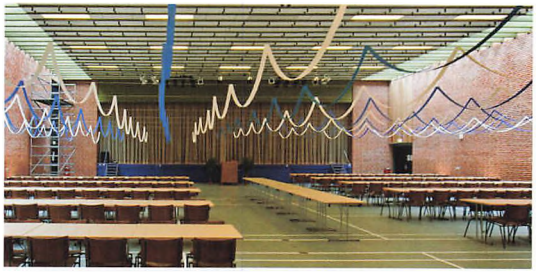

Gymnasierne i Roskilde og Vallensbæk illustrerer, hvor stærkt det skulle gå. Skolerne er nærmest identiske. Men for trods alt at få lidt variation er bygningerne spejlvendte.

Nye gymnasier stod højt på byggedags-ordenen i provinsen. Kolding Gymnasium var først med særlige rum til gruppearbejde.

I begyndelsen af 1970'erne begyndte andelen af studenter i ungdomsårgangene for alvor at stige.

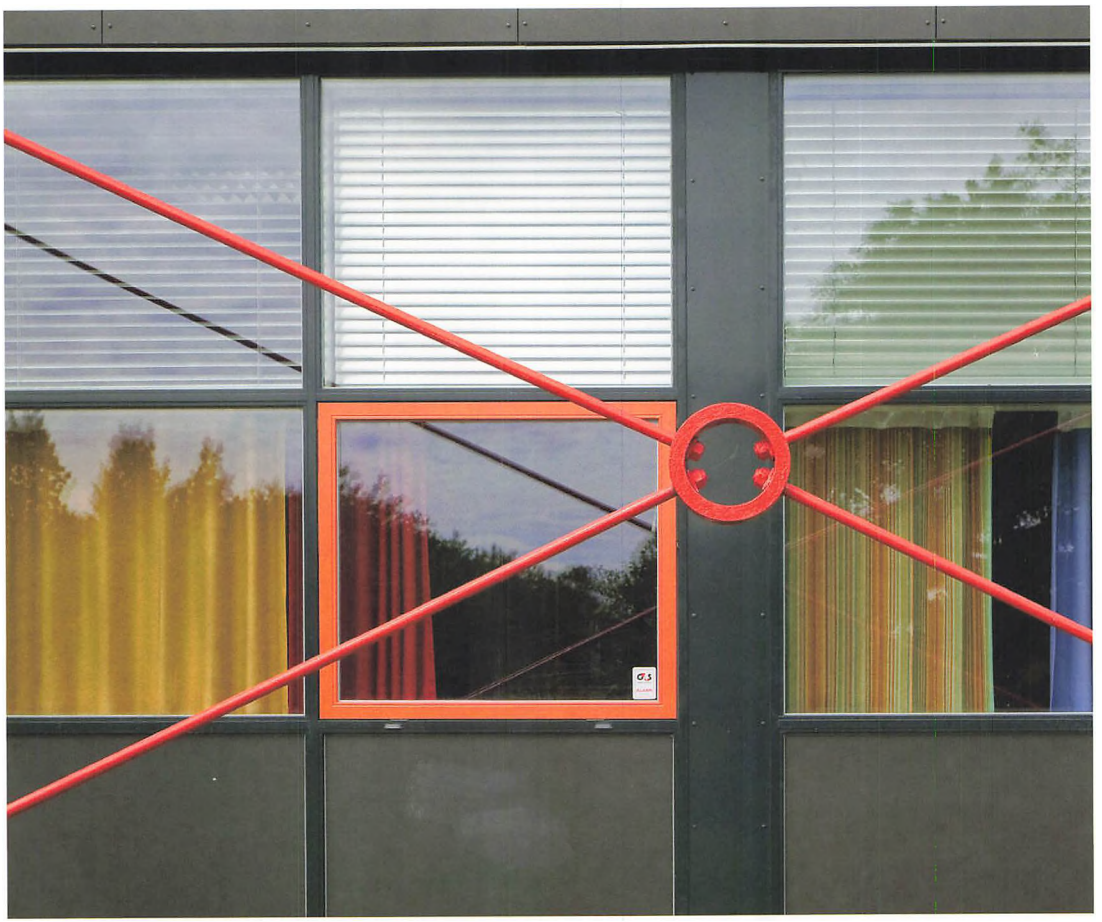

Kolding Gymnasium (1975) af A5 Tegnestuen. Gymnasiet brød med princippet om fagklasser.

Det renoverede Kolding Gymnasium blev indviet i 2008. Intentionerne er et sammenhængende gymnasium med den eksisterende opdeling i sektorer samlet omkring skolens 'nye hjerte', et videncenter på 1000 kvadratmeter.

Indvendig eksperimenteredes der også med en række skoleudformninger inspireret af statslige udvalgsarbejder, men de indholdsmæssigt mest afvigende eksperimenter skete på privat initiativ i bygningsmæssige rammer, som ikke afspejlede den eksperimentelle undervisning. Det gælder fx for det Det Frie Gymnasium, der i de første to uger af sin levetid holdt til på Arkitektskolen på Charlottenborg i København, siden flyttede rundt i forstæderne og nu er fast etableret på Nørrebro i København.

Enkelte af denne periodes gymnasier er siden nedlagt, men fungerer til anden uddannelse. Bygningstypen er i bevaringshenseende mest truet af de generelle materialeproblemer, som så mange af velfærdssamfundets sene bygninger lider af.

Den videnskabelige undervisning på universitetsniveau undergik en tilsvarende geografisk spredning med universitetscentrene i Roskilde og Aalborg. I Aalborg var universitetet af afgørende betydning, da det kom til i den fase, da industrien for alvor begyndte sit farvel til Limfjordsbyen. Universitetscentrene gav på mange måder et løft og ny identitet til værtsbyerne og deres opland.

Indkøbscentrene blev velfærdssamfundets nye butiksløsning og fik de små butikker til at lukke.

Butiksdød i slutningen af 1950'erne / Butikstorvet får konkurrence / Overdækkede indkøbscentrene / Shoppingcentre skyder op på de bare marker

Butikker

Nærum Torv (1953) af arkitekt Palle Suenson.

De små butikker blev ét af velfærdssamfundets ofre. Tusindvis af små butikker drejede nøglen om fra slutningen af 1950'erne. Velfærdssamfundets nye butiksløsning, centret, overtog pladsen.

Med de almennyttige boligblokke dukkede først butikstorve op som en del af det samlede byggeri - akkurat som børneinstitutionerne. Det drejede sig om butikker, som håndterede det daglige forbrug, og endnu i begyndelsen af 1950'erne kunne de fx levere friskpisket flødeskum.

Femten år senere åbnede Rødovre Centrum som Danmarks første overdækkede indkøbscenter efter amerikansk model. Detailhandlen var samlet i tørvejr, men nu med med selvbetjening.

Denne centertype blev i 1970'erne udfordret af 'bar-marks-centret', som blev placeret udenfor den egentlige bygrænse og var afhængige af kunder med bil for at overleve.

Centret kan som City 2 ved Høje Tåstrup være et klassisk udformet overdækket indkøbscenter eller, som det senere er blevet almindeligt, have form af en klynge butikker, som det ses ved fx Næstved eller Viborg.

Butikkernes bevaringsværdier er lettest at få øje på i den tidlige form. Butikstorvene ligger ofte i byggerier af høj arkitektonisk kvalitet. Men bevaringsproblematikken er ikke let, fordi butikkerne skal leve, hvis bevaringen skal give mening.

City 2, dengang Danmarks største indkøbscenter, slog dørene op i 1975. Centeret er tegnet af arkitekterne Stærmose og Isager.

De store forstadskommuner opførte rådhuse, som præsenterer kommunen som en magtfuld autoritet.

Den offentlige sektor vokser / I begyndelsen signaleres autoritet / Senere rådhuse vil hellere signalere parcelhus og tæt forhold til borgerne

Administration

Den offentlige sektor, som medudviklede og administrerede velfærdssamfundet, fik overalt i Danmark sine egne bygninger, som arkitektonisk giver udtryk for det offentliges selvforståelse.

Udviklingen af den lokale forvaltning blev markant synlig med rådhusbyggerier i flere bølger. De store forstadskommuner med magistratsstyre og borgmestre, opførte sine rådhuse. I periodens begyndelse lagde de sig op ad kendte udtryk, som det fx ses i Lyngby Rådhus. Det er bygninger, som endnu præsenterer kommunen som en magtfuld autoritet.

Senere flader de kommunale administrationsbygninger ud og camouflerer autoriteten med formmæssige referencer til villabyggeri.

Med kommunalreformen i 1970 blev der behov for administrationshuse over hele landet til nye kommuner og nye amter. Administrationsbygningerne symboliserer, at velfærdssamfundets fintmaskede net var udstrakt til hele landet, og at de administrative vilkår og serviceniveauer principielt var de samme, om man boede på landet eller i byen.

Danmarks Statistik har til huse i Sct. Kjelds Gård på Østerbro. Bygningen fik hurtigt kælenavnet 'Talfængslet'.

Den fortsat udbyggede statslige administration, som var forudsætningen for velfærdssamfundets udvikling, fik tilsvarende sine nye bygninger. De statslige bygninger fik oftest en udformning, som var i overensstemmelse med de generelle tendenser i retning af, at bygninger ikke afslører deres konkrete formål - eller rettere, at det, som foregik i bygningerne, ligeså godt kunne være en anden slags administration - offentlig eller privat.

Lyngby Rådhus af Hans Erling Langkilde og Ib Martin Jensen har stor autoritet. Det efterlignede flere nye kommuner. Siden blev rådhusbyggerierne mere parcelhusagtige.

Med weekendfri voksede behovet markant for at bygge en hel verden af fritidsmuligheder.

De nye kommuner bygger skøjte- og svømmehaller / Foldbold er stadig den bredeste folkesport med rødder i industrikulturen

Fritid

Århus Cykelbane. Tribunen og dommertårnet er tegnet af Svenn Eske Kristensen i 1947.

Velfærdssamfundets første tid var på fritidsområdet præget af, at krigsårgangene blev unge og havde behov for sportslige aktiviteter. De grundlæggende idrætsfaciliteter var mange steder etableret før perioden, men ny- og tilbygninger skulle skaffe plads til de mange nye udøvere.

Nye omkostningskrævende anlæg i form af skøjte- og svømmehaller skød op i takt med den stigende velstand og kommunernes behov for at markere sig. Også marinaer til den voksende flåde af lystbåde blev anlagt for at tilfredsstille det spirende fritidssamfunds behov. Med indførelsen af weekendfri blev behovet for en hel fritidsverden af organiserede aktivitetsmuligheder markant, selv om den andel af unge, som benyttede dem, begyndte at falde.

Tribuner til fodboldstadions blev i den sidste del af perioden noget, som ikke kun fandtes i de største byer. Deres industrielle præg og ensartethed markerer fornemt fodboldens rolle som industrikulturens bredeste kulturelle repræsentant. Det er en folkelig brugsarkitektur, som har identitetskvaliteter, der placerer dem i en klasse, hvor deres arkitektur aldrig ville kunne placere dem.

Borgernes ret til helbredelse og omsorg i alderdommen er indlysende velfærdsfortællinger.

Bygningerne fortæller om skiftende prioriteringer på plejeområdet / Omsorg erstattes mere og mere af pleje / Hospitalsbyggerier fastholder autoritet i udtrykket / Provinsbyernes højhushospitaler ændrer byernes udseende

Pleje

Blindeinstituttet i Refsnæs ved Kalundborg er en typisk institutionsbygning fra arkitekt Svenn Eske Kristensens hånd.

Hospitals- og plejesektorens bygninger står mange steder markant i både byen og det åbne land og fortæller om ét af velfærdssamfundets kerneområder. Borgernes frie adgang til helbredelse og retten til at kunne se frem til omsorg i alderdommen er indlysende velfærdsfortællinger. Bygningerne ligger udtryksfuldt og fortæller om periodens skiftende prioriteringer og løsningsmodeller inden for dette område.

På ældreområdet symboliserer efterkrigstidens gedigne murede alderdomshjem, placeret i udkanten af de mindre byer med udsigt over det åbne land, den nyvundne ret til en tryg alderdom for det slidte menneske. Autoritetsbåren omsorg og en fastlåst opfattelse af alderdommen som en tid, hvor ro er det centrale, er budskabet i disse bygninger. Ofte minder de om næsten samtidige skolebygninger. I de senere plejehjem har man ofte trods mere industrialiserede byggesæt søgt at fastholde et 'hjemligt' udtryk.

Byggerierne blev dog i periodens sidste del tydeligt præget af, at opgaverne i stigende grad kom til at handle mere om pleje end om omsorg, og udviklingen mod funktionsanonyme former blev ligeså markant her, som for andre bygningstyper.

Rigshospitalet signalerer autoritet og ekspertise.

Rigshospitalet har fornylig fået landingsplads til helikopter på taget af bygningen.

Hospitalsbygningerne udviklede sig i velfærdssamfundet markant anderledes end fx administrationsbygningerne. Hvor disse afgav deres autoritet i arkitekturen, signalerede tilgængelighed og ligeværdig kommunikation, så fastholdt hospitalsarkitekturen sin tradition for at markere egen betydning.

Hospitalerne voksede opad. I amtsbyerne dominerede de profilen, som det fx ses i Viborg eller Aalborg. Hospitalernes ensartede formsprog medvirkede til den geografiske spredning af oplevelsen af det moderne som en del af velfærdssamfundet.

Samtidig signalerede arkitekturen og byggematerialerne modernitet og ikke mindst med Rigshospitalet i København også et udtryk af industriel masseproduktion af helbredelse.

Arkitekturen formidler en uantastet lægelig autoritet gennem hele den periode, hvor alle andre autoriteter blev udfordret. Den indholds- og statusmæssige kontinuitet, som hospitalerne rummer, signaleres i forholdet mellem ældre og nyere hospitalsbygninger, som uden problemer spiller sammen, som for eksempel i Odense Universitetshospital.

Herlev Hospital er opført fra 1955 til 1975. Mens huset skød i vejret steg indbyggertallet i Københavns Amt fra 300.000 til 630.000.

Hospitalsbyggerier dominerer byernes profiler. Her Odense Universitetshospital (1960) af Creo Arkitekter.

Odense Universitetshospital er landets næststørste hospital og er med 15 etager i 57m Odenses højeste bygning.

Fjernsynet bestemmer stuernes indretning
og tidspunktet for danskernes aftenkaffe.
TIL LEJE
70 22 96 01
Kontordomicil
20.000 m²
CBRE
NYT PROJEKT: ÆBLELUNDEN
ÅBENT HUS SØNDAG KL. 13 - 14
home
SJÆLSØ

Ministeriet for Kulturelle Anliggender oprettes / Biblioteker skyder op overalt i landet / Statsradiofonien sender nu også fjernsyn

Kultur

Louisiana Museum for Moderne Kunst var og er en af tidens dagsordensættende kulturinstitutioner. Museet, tegnet af Vilhelm Wohlert og Jørgen Bo fra 1958 og frem, har fra terrassen udsigt over Øresund og skulpturer af Alexander Calder.

Kulturlivet og den demokratiske adgang til kulturgoder er en central del af velfærdssamfundet. Etableringen af et livskraftigt kulturministerium mere end antyder sektorens tillagte betydning.

Kultursektorens sammensatte karakter med mødet mellem offentlig og privat på udbudsområdet, mødet mellem det elitære og det folkelige og de mange klassiske og nyere kulturudtryk, har sat sine bygningsmæssige spor.

I spændet mellem nye kunstmuseer og folkelige kulturhuse ligger arkitektoniske former, som udfylder hele spektret fra kunstmuseets Louisianas delikat tilpassede arkitektur til brutalistiske betonrammer om det nye kulturliv i industrialismens forstæder.

Nye biblioteker signalerede velfærdssamfundets vilje til at udbrede adgangen til kulturtilbud, og nyt indhold og nye medier i bibliotekerne fordrede større rammer.

Nye tider. Danmarks største kulturinstitution rømmer Gyngemosen i 2860 Søborg. Turen går til Ørestad.

Tv-byen af Vilhelm Lauritzen og Mogens Boertmann blev taget i brug i 1964.

Kultur til alle kom i højsædet med den øgede velstand. Ministeriet for Kulturelle Anliggender så dagens lys i 1961 med Julius Bomholt (S) som første minister.

Kulturhuse og kirker blev ikke glemt. Vikingeskibshallen (1967) i Roskilde. Rendyrket brutalisme i beton. Vollsmose Kirke i Odense opført i forbindelse med boligbyen Vollsmose (1966-82).

Lyngby Stadsbibliotek (1964-68), arkitekter Thyge Holm og Flemming Grut, spejler sig i Mølleåen. Bibliotekerne var et af de store satsningsområder for velfærdssamfundet.

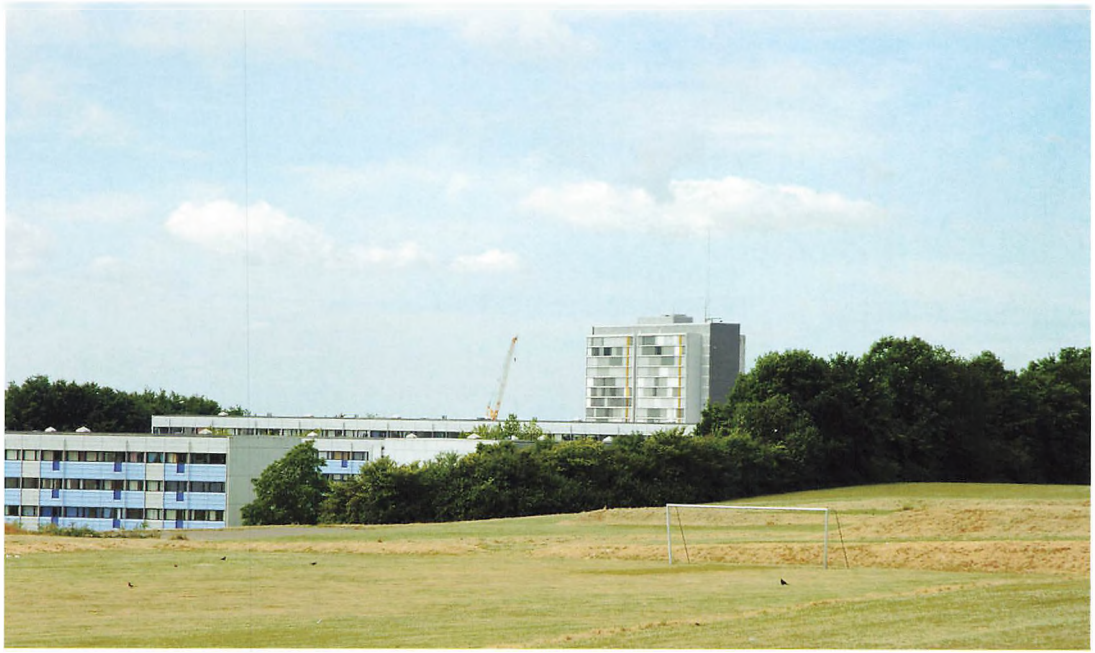

Rundt om TV-byen i Gladsaxe blev bygget boliger som, i stil med tusindvis af andre danskeres hjem, fik fjernsynet som fix-punkt i dagligstuen.

Museerne blev mere 'hjemlige' i deres arkitektoniske udtryk. Fra Giacomettirummet på Louisiana kan gæster nyde udsigten mod Søhaven.

Den største nye kulturformidler og kulturskaber Danmarks Radios tv fik en bygning, som ganske vist på bedste vis signalerer mediets modernitet, men som ikke bygningsmæssigt efterlader noget indtryk af den voldsomme effekt, mediet fik for velfærdssamfundet.

Den største bygningsmæssige effekt, det nye medie fik, var udformningen af danskernes dagligstuer. Fjernsynet blev rummenes hovedperson, som dikterede rammerne for livet i husene med sine faste tider for nyheder og underholdning.

Ganske vist havde familien været samlet om Statsradiofoniens radioudsendelser, men tv dikterede både indretning og tidspunktet for aftenkaffen.

Samtidig ses velfærdssamfundets også at have en solid forankring i de forudgående perioder, så der ikke blev radikalt ændret på viften af kulturtilbud i de nye funktionsopdelte landskaber og boligbyer.

Arkitetkerne lavede også plads til kirkebyggerier i høj kvalitet og med moderne materialer.

Velfærdssamfundets bygninger rummer den store fortælling om frisætning af muligheder for den brede befolkning.

Fremtiden

Det klassiske industrisamfund, som vores velfærdssamfund blev bygget på, er nu historie. Velfærdssamfundet er i en ny fase; men selv om meget er til sund diskussion, fastholdes væsentlige principper i samfundet.

Det er under alle omstændigheder en stor fysisk kulturarv, som er skabt i takt med velfærdssamfundets opbygning af boliger og store infrastrukturanlæg. Hvor meget er bevaringsværdig kulturarv, og hvordan skal det i givet fald bevares? Det vil blive debatteret indgående de kommende 10-20 år.

Velfærdssamfundets bygninger er en arv, som rummer den store fortælling om frisætning af muligheder for den brede befolkning. Den næsten konstante velstandsudvikling betød, at udgangspunktet hurtigt blev glemt.

I begyndelsen handlede det blot om at få en bolig. Senere blev det til ønsket om en sund bolig, en god og stor bolig for til sidst at ende med ønsket om en smuk bolig med egne soveværelser til børn og voksne oven i alle de tidligere ønsker.

Så markante forandringer over kort tid sker ikke problemfrit. Alle de positive og centrale dele af det fysiske velfærdsprojekt er i disse år under beskydning. Det, som muliggjorde det omfattende byggeri, og som dannede rammen om velfærdsudviklingen, er til diskussion: Standardisering, industrialisering, anonymisering, funktionsopdeling, demokratisering, rationalitet, geografisk spredning og social integration.

Diskussionerne rummer et sundt opgør, men det er en faglig forpligtelse gennem bevaringsarbejdet at sikre den kollektive erindring om, hvad der førte til netop denne udvikling. Kulturarven bliver på den måde fremadrettet og drager nytte af både de positive og negative erfaringer.

I dag er den planlægningsmæssige dagsorden funktionsintegration. Men det må ikke få os til at glemme, hvilke muligheder velfærdssamfundets adskillelse af funktioner gav os.

Den negative omtale af især velfærdssamfundets industrialiserede boligbyggeri overskygger, at det var en forudsætning for at få løst 1950'ernes bolignød.

Brøndby Strand med 2.000 boliger opført 1969-1973 af Svend Høgsbro og Thorvald Dreyer.

De 12 identiske 16 etager højhuse ved Brøndby Strand udgør et af Danmarks største boligbyggerier med 2850 lejligheder.

At rette op på følgerne af det hastige byggetempo og materialernes forgængelighed er en opgave til de kommende årtier. Spørgsmålet er, om der skal rives ned og bygges nyt eller renoveres.

Velfærdssamfundet og industrisamfundet er nøje forbundet med bybygning. Under velfærdssamfundet blev den type by, som forstaden repræsenterer, den almindelige.

De fleste kommuner har en større mængde forstadsbebyggelse uden de klassiske centrale bymæssige funktioner. I stedet fik de centrene. Butikscentre, plejecentre, kulturcentre og så videre, men de har tydeligvis ikke evnet at give den oplevelse af funktionsmæssig identitet, som er indlejret hos en meget stor del af befolkningen.

En lære heraf kunne være at erkende modernismens begrænsninger uden at opgive dens muligheder.

En anden mulighed kunne være at tage fornyet afsæt i velfærdssamfundets grundideer og udvikle fremtidige byggerier mere i overensstemmelse med borgernes ønsker end med eksperternes.

Boligbyen Brøndby Strand er både markant til stede med højhuse og har også et stort område med tæt-lav boliger.

Boligerne fik i 1990'erne et 'ansigtsløft' med fire forskellige farver til erstatning af den ens betongrå, der er kendetegnende for meget montagebyggeri.

Danmarks største boligby blev planlagt med institutioner til ethvert behov. Skole i tre etager, Langbjergskolen Brøndby Strand.

I Bellahøj blev tonen slået an til den populære kombination af store glaspartier og beton.

Mange europæiske lande måtte bygge hurtigt og meget i efterkrigsårene. De står i dag med problemet, om de skal bevare eller nedrive de store betonboligblokke. I både England og Tyskland er nedrivning visse steder valgt som en løsning.

Diskussion er også aktuel herhjemme. Tænk blot på højhusene i Rødovre, hvor beboerne blev evakueret af frygt for kollaps under en storm nytårsdag i 2007.

I det tidligere DDR i Neu Zippendorf er dilemmaet akut. På ti år opførtes 7.000 boliger. Efter Berlinmurens fald i 1989 er boligbyen ramt af en enorm fraflytning. Det er klart, at diskussioner om bevaring ud fra et kulturarvs ståsted ikke er øverst på dagsordenen. Her handler bevaring om at gøre livet tåleligt for de tilbageværende. Men landskabet og de mange betonboligblokke sætter sagen på spidsen. Det er givtigt at få Neu Zippendorfs dilemma over grænsen til Danmark for at begynde debatten om, hvad vi stiller op herhjemme.

Højhusene i Bellahøj er forskudt om trappeopgange med glas. Højhusene er et af de første betonbyggerier i Danmark, hvor der er støbt i glideforskalling. En teknik, hvor støbningen foregår på stedet ved at formen glides op ad.

I DDR gik det stærkt med at bygge boliger. I dag arbejdes på at give nyt liv til boligbyer, der er hårdt ramt af fraflytningen siden Berlinmurens fald.

Neu Zippendorf i Schwerin har også 7.000 boliger fra perioden 1970 til 1979.

Flere er revet ned, andre er frisket op med altaner, eller facaderenovering med nye farver og anlæg af grønne områder.

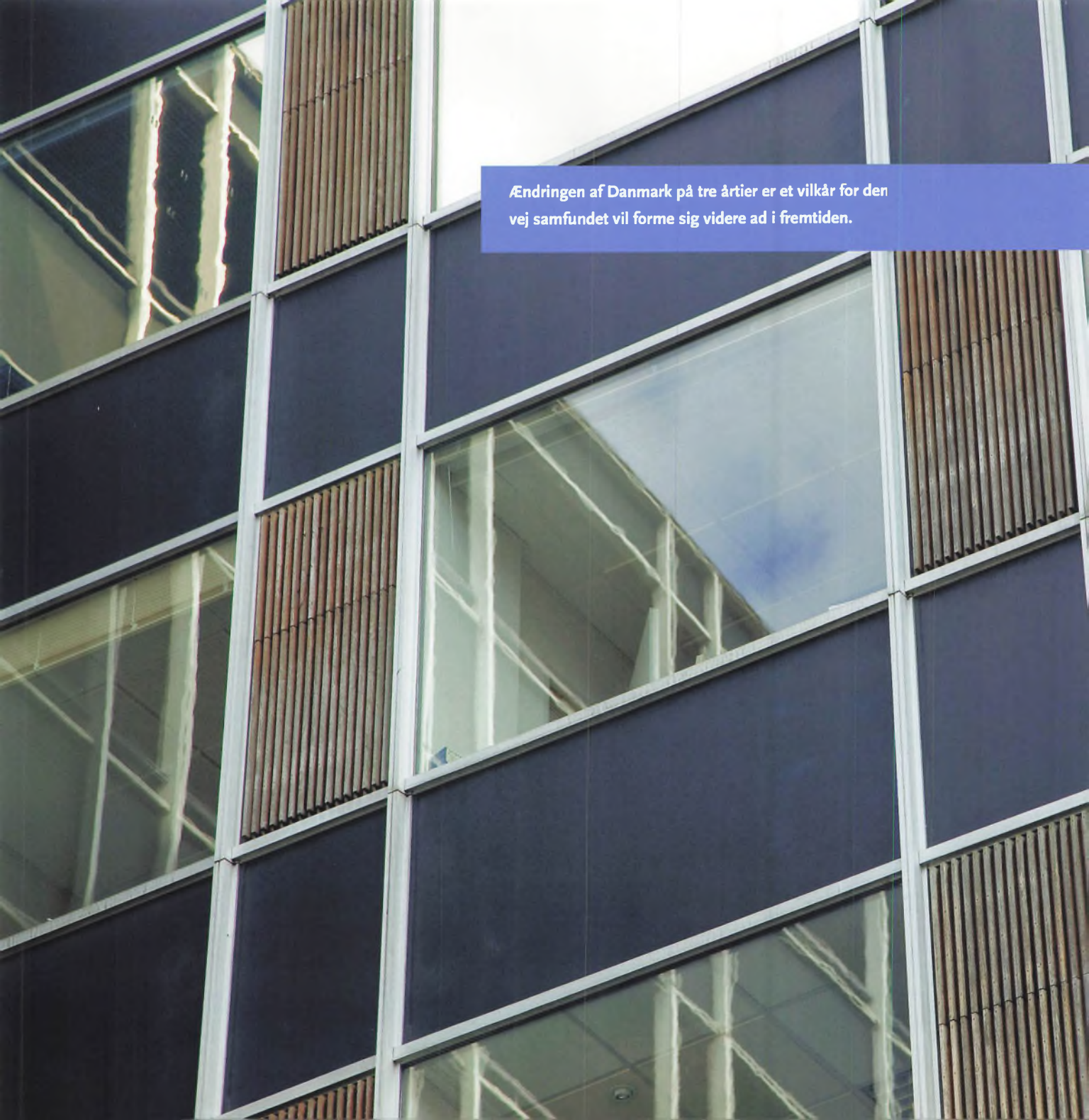

Ændringen af Danmark på tre årtier er et vilkår for den vej samfundet vil forme sig videre ad i fremtiden.

Bevaring

Skagen Rådhus (1966-68) er arkitekt Ejnar Borgs hovedværk. Indtryk fra hans tid på Le Corbusiers tegnestue i Paris kan spores i rådhuset.

Velfærdssamfundets bygninger er både elsket og hadet. Mange færdes stadig i dem, arbejder i dem eller bor i dem. Det er en styrke, når vi skal diskutere, om de er værd at bevare.

Store dele af velfærdssamfundets bygninger er opført som masseproduceret elementbyggeri. Der er meget eksperimentalbyggeri og dermed store tekniske bevaringsproblematikker. Betonbyggeriernes ringe evne til aldring byder også på store udfordringer.

Velfærdssamfundet har bygget i skalaer, som ikke findes i andre perioder. Det udfordrer bevarings- og fredningspolitikken. Hvad stiller man op med fx et byggeri med 2.500 boliger, som eksempelvis Avedøre Stationsby, Gellerup Parken i Århus eller Volsmose?

I disse år er der almene bydele, som står overfor valget mellem nedrivning eller en dyr renovering. Mange institutionsbyggerier er truet af nedslidning og funktionstømning, som det fx er tilfældet med

Rialto-komplekset (1965) på Frederiksberg tegnet af Svenn Ekse Kristensen indvarslede nye tider med bolig-, service-, kontor- og butiksfunktioner i samme bygning.

Kunst og bøger var fast del af velfærdssamfundets kulturprogram.

Lyngby Stadsbibliotek med Willy Ørskovs skulpturelle udsmykning fra 1973.

Sønderborg Sygehus i Sønderjylland. Med den negative italesættelse af disse byggerier fra især periodens seneste del, er der risiko for, at meget rives ned uden vurdering af bevaringsværdien.

Hvis vi udvikler strategier for, hvordan vi kan lade bygninger og planer formidle periodens historie, så får vi også bud på, hvor meget eller lidt, det er ønskværdigt eller nødvendigt at bevare for at gøre fortællingen mulig.

Genanvendelse af funktionstømte bygninger også fra denne periode er allerede et tema, og det kan være en vej frem, hvis vi vil bevare de væsentlige værdier i velfærdssamfundets bygninger. Mange kommuner har fx indrettet idrætsfaciliteter i tidligere industribygninger eller ladet restaurations- og cafelivet tage plads ved bordene i bygninger, der havde helt andre funktioner. To populære eksempler er Kødbyen i København og papirfabrikken i Silkeborg, hvor fabriksbygninger bliver brugt til andre formål end de oprindelige.

Bellahøj var udset til at være forsøgsmark både for højhusbyggeri som type og for nye teknikker og materialer. Ideerne for bebyggelsen var inspireret af Le Corbusier. Erfaringerne var ikke de bedste, Bellahøj byggeriet blev meget kostbart og huslejen 'eksklusiv'.

Biblioteket i Helsingør (1971) af arkitekterne Helle og Aage Hartvig Pedersen er med sin 'parcelhus-stemning' et typisk kulturbyggeri, der skulle appellere til alle brugergrupper.

Men det første spørgsmål, der skal tages stilling til, inden spørgsmålet om, hvordan man skal bevare, er naturligvis om, man skal bevare. Vil vi sikre den store fortælling om velfærdssamfundet, som den kan læses gennem de mange bygninger, som fx ses i dette hæfte.

Svaret må være et ja. Ellers mistes kulturarv fra en tid, der ændrede Danmark drastisk i løbet af tre årtier, og stadig er et mentalt og fysisk vilkår for den vej, som samfundet vil udvikle sig ad i fremtiden.

TITEL / VELFÆRDSSAMFUNDETS BYGNINGER 1950 - 1980

UDGIVER / KULTURARVSSTYRELSEN

FOTOS OG CREDITS / OLE AKHØJ, UNDTAGEN
HISTORIENS HUS I HVIDOVRE, SIDE 9, 12, 13, 14, 21, 24, 31. STRANDMARKSVEJ I HVIDOVRE, 32, 34, 35.
STATSLÅNSHUS, 36. A-HUS, 40, 41, 48, 49, 56, 58, 60 AVEDØRE BIBLIOTEK, 61 DR, 62, 64 OG 67
KULTURARVSSTYRELSEN, SIDE 17, 70 OG 71
NIELS HENRIK KIERKEGAARD, SIDE 16 OG 60 LYNGBY BIBLIOTEK
HVIDOVRE KOMMUNE, SIDE 20
PORTRÆTTET AF ESKE KRISTENSEN, VENLIGST UDLÅNT AF HANNE ESKE STRYGER, SIDE 27
LYNGBY TAARBÆK KOMMUNE, SIDE 50
DANMARKS STATISTIK, SIDE 51
LOUISIANA VED KIM HANSEN OG JAKOB BOSERUP, SIDE 59 OG 61
HANS PETER AGGEBO, SIDE 69

REDAKTION / HISTORIENS HUS I HVIDOVRE V / POUL SVERRILD, SIGNE DEHN SPARREVOHN OG
KULTURARVSSTYRELSEN V / JAN TRANE HANSEN OG PETER KRONSTED

TEKST / POUL SVERRILD

GRAFIK / ETCETERA DESIGN V / NINA KAMPMANN

TRYK / P.J. SCHMIDT, VOJENS

PAPIR / MAXISILK 130 G, OMSLAG 300 G

OPLAG / 6.000

ISBN / 978-87-91298-40-0

FORSIDE / SLOTSHOLMSGADE 12

HENVENDELSE OM BYGNINGSKULTURENS DAG 2008

KULTURARVSSTYRELSEN
H.C. ANDERSENS BOULEVARD 2
1553 KØBENHAVN V
TELEFON 33 74 51 00
POST@KULTURARV.DK

KULTURARV

Velfærdssamfundets bygninger

Bygningskulturens Dag 2008

Velfærdssamfundets bygninger er mange steder i landet kommet i reparationsalderen. Flere steder ofres store summer på vedligehold, og andre steder venter regninger forude, hvis bygningerne skal bevares.

Bygningerne er opført i en periode, da manglen på boliger nærmede sig 80.000. Omkring 1,5 millioner bygninger blev rejst i løbet af tre årtier fra 1950-80.

Bygningskulturens Dag den 13. - 14. september 2008 sætter med en række arrangementer landet over fokus på velfærdssamfundets bygninger. Det er Kulturarvsstyrelsens mål med arrangementerne og dette hæfte at få en bred debat om fremtiden for bygningerne, der ændrede landskabet, byerne og danskernes hverdag i hidtil uset grad.

KULTURARVSSTYRELSEN
H.C. ANDERSENS BOULEVARD 2
1553 KØBENHAVN V

TELEFON 33 74 51 00
post@kulturarv.dk
www.kulturarv.dk